

UOT 159.9

Günel Çingizxan qızı Muradova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Bakı Dövlət Universiteti
<https://orcid.org/0000-0002-9325-7774>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).231-236](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).231-236)

ERKƏN YAŞ DÖVRÜNDƏ İDRAKİ AKTİVLİYİN İNKİŞAFINDA AİLƏNİN ROLU

Гюнель Чингизхан гызы Мурадова
докторант по программе доктора философии
Бакинский Государственный Университет

РОЛЬ СЕМЬИ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ В РАННЕМ ВОЗРАСТЕ

Gunel Chingizkhan Muradova
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Baku State University

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY AT EARLY AGE

Xülasə. İdrak prosesləri inkişaf etmiş hər bir fərddə koqnitiv fəaliyyət müşahidə olunur, lakin idraki maraq və motivasiya onun tərəqqisinin əsas şərtlərindən biridir və bunun üçün valideynlərin üzərinə böyük iş düşür. Məqalədə uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında və idrak fəaliyyətinin inkişafında ailənin oynadığı rol haqqında məlumatlar öz əksini tapmış, bunun əsasında valideynlərə kömək edə biləcək müəyyən istiqamətlər verilmişdir. Burada uşaqların ailə mühitində rahat və təhlükəsiz şəraitdə böyüməsi və bu mühitdə fəaliyyətin idrak fəaliyyətinə müsbət təsiri, ailənin uşağa verə biləcəyi mənəvi dəyərlər, uşağın inkişaf etdirməli olduğu bacarıqlara da toxunulub. Erkən yaşlardan başlayaraq uşaqların inkişafı üçün müəyyən inkişaf etdirici oyunların və məşqlərin tətbiqi məqsəduyğun hesab olunur, çünki bu yaş dövrü idrak fəaliyyətinin inkişafı üçün ən həssas dövr hesab olunur. Həmçinin burada idraki proseslərin erkən yaşlarda nə dərəcədə inkişaf etdiyinə diqqət yetirilmişdir.

Açar sözlər: *erkən yaş, idraki inkişaf, ailə, uşaq fəallığı, ünsiyyət, idrak prosesləri, sosial mühit.*

Аннотация. Познавательная деятельность наблюдается у каждого человека с развитыми познавательными процессами, но познавательный интерес и мотивация являются одними из главных условий ее прогресса, и для этого на родителей ложится большая работа. В статье отражены сведения о роли семьи в формировании ребенка как личности и в развитии познавательной деятельности, на основе этого даны определенные направления, которые могут помочь родителям. В статье были затронуты вопросы взросления детей в комфортной и безопасной обстановке в семейной среде и положительное влияние деятельности в этой среде на познавательную деятельность, нравственные ценности, которые семья может дать ребенку, и навыки, которые ребенок должен развивать.

Применение определенных развивающих игр и упражнений для развития детей, начиная с раннего возраста, считается целесообразным, поскольку этот возрастной период считается наиболее чувствительным периодом для развития познавательной деятельности. Также здесь было обращено внимание на степень развития познавательных процессов в раннем возрасте.

Ключевые слова: *ранний возраст, познавательное развитие, семья, активность ребенка, общение, познавательные процессы, социальная среда*

Abstract. Cognitive activity is observed in every individual with developed cognitive processes, but cognitive interest and motivation is one of the main conditions for its progress, and for this, a great deal of work falls on parents. In the article, the information about the role played by the family in the formation of the child as a personality and in the development of cognitive activity was reflected, based on this, certain directions that could help parents were given. Here, children's growth in comfortable and safe conditions in the family environment and the positive effect of activity in this environment on cognitive activity, the moral values that the family can give to the child, and the skills that the child should develop have been touched upon.

It is considered appropriate to introduce certain developmental games and exercises for the development of children from an early age, because this age period is considered the most sensitive period for the development of cognitive activity. Also, attention is paid here to the extent to which cognitive processes develop at an early age.

Keywords: *early age, cognitive development, family, child activity, communication, cognitive processes, social environment.*

Müasir təhsil paradqması sistemində təhsilin məzmunu fərdin faktiki və perspektiv ehtiyaclarına uyğun olmalı və inkişafını təmin etməklə idrakı bacarıqlarını inkişaf etdirməlidir. Buna görə də davamlı təhsil sistemi şəraitində uşağın daxili imkanlarını üzə çıxarmaqla problemi şəxsi inkişaf istiqamətinə yönəltmək və fəaliyyəti mümkün qədər geniş, səriştə əsaslı qurulmasını təmin edilməlidir. Amma bütün bu yanaşmaları ancaq məktəb və təhsil sistemindən gözləmək və uşağı bu yaşa qədər bir fanusun içində yaşatmaq və ya tamamilə sərbəst böyüdülməsi sonradan təhsillə inkişafı o qədər nəticə verməyəcək versə belə bu uzun zaman tələb olunmaqla yarımçıq papaqçılığa bənzəyəcək. Belə ki, biz hərtərəfli inkişaf etmiş, ahəngdar və kamil bir şəxsiyyət formalaşdırılmasını istəyirik. Bu proses də öyrənmə əsasında baş verir. Öyrənmə bir çox formada olur. Bəzən uşaqlar birbaşa bir şey söylədikdə öyrənirlər. Bununla birlikdə, uşaqların öyrəndiyi ən çox yayılmış yol gündəlik həyatın müşahidəsidir. Ailənin uşağın ilkin sosial qrupu olduğu üçün uşağın öyrənməsi və ictimailəşməsi ailələri tərəfindən ən çox təsirlənir.

Əgər uşaqların inkişafı ilə bağlı pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatlara diqqət yetirsək inkişafın hər mərhələsi unikaldir çünki, onun fiziki, emosional, sosial və intellektual inkişafı baş verir. Bu səbəbdəndir ki, şəxsiyyətin inkişafı üçün uşağın dünyaya göz açdığı ailəsi çox əhəmiyyət kəsb edir, yəni uşağın inkişafı üçün təməl rolunu oynayır. Misal üçün, əgər siz böyük bir ev tikirsinizsə, onun möhkəm bünövrəsi olduğundan əmin olmalısınız ki, binanın qalan hissəsi uzun illər boyu uca və möhkəm dayana bilsin. Əgər təməl möhkəm deyilsə, ev öz başına

dayanmaqda çətinlik çəkəcək, insanlar kimi. Təməllərimiz möhkəm deyilsə, başqaları, iş, sağlamlıq və özümüzə münasibətlərimizdə uğur qazanmağımız çətinləşir. Beləliklə, uşağın inkişafında ailənin nə qədər vacib olduğunu sözlərlə, bir iki cümlə ilə qədər vurğulamaq olmaz.

Ailə, eləcə də ailənin özünün yerləşdiyi mühit uşağın yaradıcı şəxsiyyətinin formalaşmasında xüsusi rolu vardır. Ailə uşağın fiziki və emosional inkişafına cavabdehdir, uşağın əqli inkişafında aparıcı rol oynayır, uşaqların təhsilə münasibətinə təsir göstərir və onun uğurunu böyük ölçüdə müəyyən edir. Böyüklərin uşağın taleyi ilə bağlı ciddi fikirlərlə narahat olmadığı və onun hərtərəfli inkişafı üçün şərait yaratmadığı bir ailədə fərqli evdə təhsil sistemi inkişaf edir. Ailənin təhsil səviyyəsi eyni zamanda üzvlərinin maraqları insanın intellektual inkişafına, mədəniyyətin hansı təbəqələrini mənimsəməsinə təsir göstərir. Ailə insanın sosial normaların mənimsənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir, ailədə insanın həyat tərzini, iddialarının həcmi və səviyyəsini, həyat arzularını, planlarını və onlara nail olmaq yollarını müəyyən edən fundamental dəyeryönləri formalaşır. Uşağın maraqlarına məhəl qoymamaq, yalnız ən zəruri ehtiyaclarını ödəmək, ona məhdudiyətsiz azadlıq vermək - bunlar həm də evdə təhsil sisteminin əlamətləridir, lakin tam inkişafı üçün sevgi, dəstək, qayğıya ehtiyacı var və böyüklərdən, xüsusən də ona yaxın insanlardan ağılabatan kömək lazımdır. Ailə uşağın formalaşması və bu uşaqlıq inkişaf mərhələlərində onun dəyərlərinə, bacarıqlarına, sosiallaşmasına və təhlükəsizliyinə təsir etməkdən məsuldur. Uşaqlara nümunə olmaq, onlara müəyyən davranış vərdişləri, dəyər

anlayışları aşılamaq zəruri məsələdir ki, bütövlükdə, bir çoxumuz hörmət, şəfqət, ədalət və məsuliyyət kimi dəyərləri uşaqlarımızla bölüşməyə razıyıq və bunu istəyirik.

Uşağınız dünyaya gəldikdən sonra motor bacarıqlarını, dil bacarıqlarını, idrak bacarıqlarını və emosional bacarıqları öyrənməyə başlayır. Uşağınız oturmağı, yeriməyi, qaçmağı, dırmaşmağı, qaşığı tutmağı və s. Bunlar böyüklər kimi bizə çox təbii görünür, lakin onlar çox gənc yaşda dəqiq tənzimlənəli olan bacarıqlardır və həm də uşağınızın inkişafı üçün vacib olan müstəqilliyini gücləndirirlər. Dil bacarıqları uşağın inkişafında ailənin rolunun digər vacib komponentidir. Uşağınızla danışmasanız və ona öz dilinizi öyrətməsəniz, onlar heç vaxt öyrənməyəcəklər. Uşağın inkişafı üçün çox vacib olan başqa bir bacarıq duyğudur. Emosional bacarıqlar uşağınızın bütün həyatı boyu vacibdir, çünki duyğular uşaqlara başqalarına nə vaxt rəğbət və şəfqət bəsləməyi öyrədir, eləcə də onlara həyatla gələn yüksək və alçaqlarla necə məşğul olmağı öyrədirlər. Əgər uşağınızın lazımı emosional bacarıqları yoxdursa, o, pis nəticələrin öhdəsindən gələ bilməyəcək. Əgər onların emosional bacarıqları yoxdursa, bu, qocalanda dağıdıcı seçimlərə səbəb ola bilər.

Uşağınızın emosional bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək etmək üçün onlara körpə ikən gülümsəməyi və əl yelləməyi öyrətməklə başlamaq olar. Bir az böyüdükdə onlara paylaşmağı öyrətmək çox vacibdir. Bir uşaq müəyyən bir şəkildə hiss etdikdə, duyğuları adlandırmaq və onları təsvir etmək, uşağınızın necə hiss etdiyini başa düşməsi üçün vacib üsullardır. Bu təməl qoyulduqdan sonra uşaqlar öz hisslərinə necə reaksiya verməyi və irəli getməyi öyrənə bilirlər.

Sosiallaşma - Uşağınızı ilk dəfə evə gətirdiyiniz zaman ailəniz onların sosial qrupu olacaq. Uşağınızın sizinlə olan qarşılıqlı əlaqə vasitəsilə öyrəndiyi şey, başqalarına necə davranacağı ilə bağlı həyatlarının qalan hissəsi üçün daşıyaçaqları şeydir. Ailə ilə bu sosiallaşma vasitəsilə uşağınız güvənməyi, başqalarından dostluq axtarmağı və başqaları ilə də rahatlıq tapmağı öyrənəcək.

Təhlükəsizlik - Övladınız əsas təhlükəsizlik hissini ailədən alır. Sığınacaq, yemək və geyim kimi əsas ehtiyaclarının ödənilməsindən əmin olmaq üçün sizə güvənirlər. Uşağın vali-

deynləri tərəfindən emosional təhlükəsizlikdə hiss etməsi onun idraki inkişafına bir başa təsir göstərir. valideyn dəstəyi bir uşağın düzgün idrak inkişafı üçün mütləq vacibdir. Bundan əlavə, evdə uşağınızın başqa heç bir yerdə tapa bilməyəcəyi emosional təhlükəsizlik var. Uşağınız məktəbə getdikdən sonra ictimai və sosial bacarıqları daha çox öyrənəcək. Ancaq evdə olarkən, uşağınız həqiqətən necə özü olmağı və özünü tam ifadə etməyi öyrəndiyi zamandır. Onların böyüməsi üçün təhlükəsiz, açıq ev mühiti yaratmaq çox vacibdir. Uşağınızın içindəki təhlükəsizlik ömürlük müsbət atributdur. Bu, ailə üzvləri və uşaq arasında etimadın qurulması ilə də baş verir. Uşağınız ətrafdakılara etibar edə biləcəyini hiss etdikdə, o, özü olmaqda daha rahat olacaq. Etibar, uşağın əsas və emosional ehtiyacları ödənildikdə etibarlı bağlanma ilə baş verir. Təsəvvür edin ki, inam, bağlılıq və təhlükəsizlik olmadan böyümək necə olardı. Uşağınızın təhlükəsizliyini təmin edən əsas keyfiyyətlər etibarlılıq, ardıcılıq, hörmət və həssaslıqdır.

Sosial institut sayılan ailə son dövrlər böhran yaşayır, Çünki, maddi sıxıntılar, karyeraya yönəlmə, valideynlərin antisosial hərəkətləri, valideynlə uşaqlar arasında uçurum yaratmaqla, uşaqlara qarşı zorakılıq, dağıdıcı münasibətlərə səbəb olur. Buraya həmçinin valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqları da aid etmək olar ki, tədqiqatlar sübut edir ki, bu hal uşaqların bütün sferalardan inkişafına təsir göstərir. [1, s 628] Belə uşaqlar üzərində aparılan müşahidələrin təhlili göstərir ki, idraki aktivliyin zəifliyi, ünsiyyətin zəifliyi, qeyri-sabitlik müşayiət olunmaqla, bu işlə məşğul olanların tez-tez dəyişməsi və kifayət qədər psixoloji və pedaqoji hazırlığının olmaması uşaqlarda emosional tükənmələrə səbəb olur.

İdraki inkişafının müxtəlif mərhələlərində valideyn rolu ona görə əhəmiyyətlidir ki, müxtəlif növ idrak bacarıqları və mürəkkəb düşüncə prosesləri var və uşaqlar onları həyatın müxtəlif mərhələlərində inkişaf etdirirlər. Bir valideyn uşağının ilk müəllimidir və həyatlarının qalan hissəsi üçün ən güclü dəstəyini qalmalıdır. Bir uşağın intellektual qabiliyyəti həm irsi, həm də mühitlə müəyyən edilir. Belə ki, uşağınızın həm xarici dünyadan, həm də ailədə müşahidəçi olduğu üçün uğradığı bir çox bilgi və davranış tərzləri mövcuddur, ona görə də hərəkətləriniz

barədə ehtiyatlı olmalısınız! Genetik miras dəyişdirilə bilsə də, valideynlər uşaqlarına stimullaşdırıcı bir tədris mühiti və gənc yaşdan müxtəlif təcrübələr təmin etməklə əsas idrakı quruluşları inkişaf etdirməyə kömək edə bilirlər. İdrakı aktivlik daim inkişaf edən şəxsi keyfiyyət olub, uşağın dərk etməyə hazırlığını, nəyəyə marağının, ətrafdakı hadisə və predmetlərə düşünülmüş hərəkəti, fəaliyyətin müxtəlif növlərində əzmkarlıq, inisiativlik, sərbəstlik, eyni zamanda yeni informasiyanın qəbulu zamanı emosional heyisiyyəti təmin edir.

Hər bir sağlam uşaqda idrakı aktivliyin inkişafı doğulduğu andan mövcuddur. Həmçinin bütün digər keyfiyyətlər kimi onun inkişaf etdirmək və onu idarə etmək mümkündür. Ancaq idrakı aktivliyin inkişafı üçün müxtəlif təmrinlər, tapşırıq və çalışmaları yerinə yetirmək lazımdır, əgər bunu etməsək onda o sönəcək, yəni inkişafdan dayanacaq. [2, s 113]

Uşaqların idrak fəallığının inkişafına təsir edən amillər:

- Onun çevrə ilə münasibətinin xüsusiyyətləri
- Yeniliklərin inkişaf etdirilməsinə tələbat
- Ümumi aktivlik səviyyəsi

Tədqiqatlar göstərir ki, müasir təhsilin əsas problemləri şagirdlərin əksəriyyətinin motivasiyasının az olması, idrak proseslərini planlaşdırma, təşkil etməmək və idarə etməmək, bilik əldə etməyə həvəsin olmamasıdır. [3, s 113]

İdrakı aktivliyin təmin olunması üçün birinci növbədə motiv və tələbat olmalıdır. Daha sonra dinamika, intizamlılıq, nəticəlilik və refleksiya bir-birini tamamlamalıdır. Motiv və tələbatı da erkən uşaqlıq dövründən inkişaf etdirməliyik.

Erkən uşaqlıq dövründə uşağın nitqi situativliyi olmaqla böyükklərin ona göstərdiyi münasibətdən asılı olaraq müəyyənləşir, qurulan qarşılıqlı ünsiyyət və verilən suallar və alınan cavablar əsasında inkişaf edir. Eyni zamanda uşaqlarda olan təqlid etmə qabiliyyəti onun nitqinin həm, qrammatik həm də leksik inkişafına təsir edir. Uşaq psixologiyası ədəbiyyatlarında qeyd olunduğu kimi uşağın nitqi rəğbətləndirmə zamanı sürətlə inkişaf edir, həmçinin nitqin zəngin olmasının istəyiriksə onun sosial mühitini geniş tutmalıyıq, ancaq valideynləri ilə birlikdə olan uşağın nitqi kasıb olub, söz yaratma imkanları da məhdudlaşır.

Məşhur psixoloqlar K.Q. Yunq bu dövrü “Fəallığın kapital yığıcı A.N. Leontyev “Faktiki olaraq şəxsiyyətin ilkin təşəkkülü”, L.S.Vıqotski “Mən-in sosializasiyası”, Q.L. Sallivan “Simvolik imkanların təşəkkülü”, J. Piaje “ sensor qabiliyyətlərin və intellektin inkişafı” dövrü kimi səciyyələndirmişdir. V. Bulum isə qeyd edir ki, 4 yaşında uşağın fərdi xüsusiyyətləri o həddə çatır ki, şəxsiyyət və əqli xüsusiyyətlərinin bir sıra qalıcı əlamətlərindən görmək olar.

Erkən dövründən etibarən idrakı maraqlar meydana gəlib inkişaf etməyə başlayır. Təbii ki, bu psixi inkişafın aktivliyindən də asılı bir proses olub, hər bir uşaqda individual xarakter daşımaqla seçilir. Həyatının ilk illərindən başlayaraq inkişafı boyu müxtəlif aparıcı fəaliyyət növlərini ön tutan uşağın bu fəaliyyətləri düzgün inkişaf etdirmək və tətbiqini təmin etməyində ailənin rolu əlbəttə ki əvəzsiz olur. İdrak prosesləri də ilk dönəmlərdən yaransa da onların senzitiv inkişafı erkən uşaqlıq dövrünə təsadüf edir və təbii ki, bu dövr valideynlərlə birbaşa təmas dövrüdür. Ancaq diqqətdən qaçırmaq lazım deyil ki, bu inkişaf prosesində uşaq müxtəlif emosional inkişaf mərhələlərdən də keçir və bu keçid dövrləri də onun idrakı aktivliyə və idrakı marağına təsir göstərir. Keçid dövrlərini L. S. Vqotski belə müəyyən edib:

- yeni doğulmuş körpənin böhranı,
- Çağalılıq dövrü (2 ay -1 yaşa qədər);
- Bir yaş böhranı;
- Erkən uşaqlıq (1-3 yaş);
- Üç yaş böhranı;
- Məktəbəqədər dövr (3-6/7 yaş)
- Yeddi yaş böhranı;
- Kiçik məktəb dövrü (7/ 8 yaş 12 yaş);
- 13 yaş böhranı;
- Yeniyetməlik yaş dövrü (14-17 yaş);
- 17 yaş böhranı [4, s90]

Erkən uşaqlıq dövründə uşağın qavrayışı aparıcı fəaliyyətlərə toxunur və həyata keçirilən obyektiv hərəkətlərlə sıx bağlıdır. Obyektiv fəaliyyətin mənimsənilməsi tam və hərtərəfli qavrayış üçün əsasdır. Erkən yaşda qavrayış qabiliyyətinin ən yaxşı inkişafı üçün obyektiv müxtəlif xüsusiyyətlərini nəzərə almağı tələb edən obyektiv hərəkətləri yerinə yetirmək lazımdır. [5, s.113] 2,5-3 yaşında yeni bir obyektiv qavradıqda tapa bilir. Onunla nümunə arasın-

dakı fərqləri müəyyənləşdirir. Nitq uşağın qavrayışına tənzimləyici təsir göstərməyə başlayır. [6, s. 69] Uşağın diqqəti əsasən qeyri-iradi, zəifdir paylanmışdır. Yaddaş erkən uşaqlıqda intensiv inkişaf edir. Yaddaş əvvəllər görülənlərin təxminində özünü göstərir və xatirələrin saxlanması üçün gizli müddət uzanır. [7, s68] Yaddaş növləri arasında motor və emosional, könüllülük dərəcəsinə görə növlər arasında isə qeyri-iradi yaddaş üstünlük təşkil edir. Uşaq ritmik ifadələri və canlı hadisələri xatırlayır. Könüllü yaddaşın ilkin inkişafı oyun zamanı uşağın tərbiyəsi prosesində və böyüklərlə birgə fəaliyyət prosesində baş verir. Yadda saxlama üçün hərəkətlərin təkrarlanmasının tezliyi vacibdir. Erkən uşaqlıqda düşüncənin əsas növü vizual olaraq effektivdir (obyektlər və ya onların xassələri arasındakı əlaqələr birbaşa qavrayış və onlarla hərəkət etməklə qurulur). Bu, həyatın 1 ilinin sonunda baş verir. 2,5-3 yaşlarında vizual-məcəzi təfəkkür meydana çıxır (bir problemin həllinin şəkillərlə daxili hərəkətlər nəticəsində baş verdiyi düşüncə forması), onun köməyi ilə uşaq yalnız məhdud bir sinif problemləri həll edir. [8, s. 69] Uşaq bir sözlə bir şəkildə və ya hərəkət üsulu ilə oxşar olan obyektləri ifadə edir ki, bu da ilk ümumiləşdirmələrin yaranmasına səbəb olur. Erkən uşaqlıq dövrünün sonunda bir obyektin digərinin əvəzinə istifadə oluna biləcəyini öyrənmək nəticəsində şüurun işarə funksiyası formalaşmağa başlayır. L.S. Vıqotskiyə görə, gənc uşağın təfəkkürü ümumiləşdirmənin xarakterindən asılı olaraq sinkretizm və komplekslərlə xarakterizə olunur. Sinkretlər - subyektiv əlaqələrə əsaslanan ümumiləşdirmə - 1 ildən 1,5 yaşa qədər olan uşaqlar üçün xarakterikdir. Komplekslər - konkret faktiki, lakin təsadüfi əlaqələrə əsaslanan ümumiləşdirmələr - 1,5 yaşdan 3 yaşa qədər olan uşaqlar üçün xarakterikdir. N.X. Şvaçkin göstərdi ki, obyektiv fəaliyyət uşağın konseptual təfəkkürünün formalaşması üçün vacibdir. Ümumiləşdirmələrin inkişafının üç mərhələsini müəyyənləşdirdi:

1) 1 yaşdan 1 yaşa qədər, 7 aylıq bir uşaq üçün xarakterik olan rəngə görə ümumiləşdirmə, əhəmiyyətsiz bir xüsusiyyət;

2) 1 yaş 7 aydan 2 yaşa qədər olan uşaq üçün xarakterik olan əsas (forma) və qeyri-əsas (rəngli) əlamətlərin yan-yana qoyulmasına əsaslanan “söz-ad” adlı ümumiləşdirmə;

3) 2-3 yaşlı uşaq üçün xarakterik olan obyektin alət funksiyasını müəyyən etməyə əsaslanan funksional ümumiləşdirmələr [9,s53] Təfəkkürün inkişafı nitqin mənimsənilməsi ilə asanlaşdırılır. Fransız psixoloqu Jan Piaje, idrakı bir inkişaf nəzəriyyəsinə diqqət yetirdikdə görürük ki, o, idrakı inkişafını dörd mərhələdə təsnif etdir və uşağın böyüdükcə necə daha qabaqcıl düşüncə tərzlərinə yiyələndiyini müəyyənləşdirdi.

1. Sensomotor Mərhələ (0-2 il)- Uşağınızla ünsiyyət qurub onların lüğətini genişləndirin - mənalı söhbətlərə cəlb edin, onlara oxuyun – Dr Səlcuk Şirin qeyd edir ki, oxumanı da sadəcə uşağı dinləyici olaraq yox dialoqa əsaslı 5N1K texnikasını tətbiq etməklə oxuma ilə aparın. [10, s97,98] Bu adekvat şifahi nitqin stimullaşmasını təmin edin. Bu, məktəbə başlayanda bir söz boşluğunun olmamasını təmin edəcəkdir. Oyuncaqlardan alət kimi istifadə etmələrinə icazə verin. Bir oyuncaq, titrəyən, yığma oyuncaqları və yuvası olan oyuncaqlar, ölçülər, forma, toxuma, rəng, hərəkət kimi müxtəlif obyektlərin xüsusiyyətləri haqqında uşaqlara öyrədir.

2. Əməliyyataqədərki mərhələ (2-7 il)- Bu mərhələdən əvvəl əməliyyat düşüncə tərzini adlanır, çünki uşaqlar əslində əməliyyat düşüncəsini tətbiq etməyi öyrənmədən əvvəl baş verir. “Ağıl nəzəriyyəsinin” inkişafını aktivləşdirin - bu, öz və digər insanların zehni və emosional şərtləri haqqında bilikləri nəzərdə tutur. Uşaqların başqaları ilə daha yaxşı qarşılıqlı əlaqədə olmasına imkan verən əsas sosial bacarıqları formalaşdırır. Xəyali oyuna təşviq edin.

3. Konkret əməliyyat mərhələsi (7-12 yaş) - Məntiqi düşüncə işlənməsini inkişaf etdirin - uşağınızın hipotetik düşüncə, səbəb və səmərəli münasibətlərin, problemlərin həlli və sosial qarşılıqlı əlaqələrinin inkişafını təşviq edir. Bir valideyn olaraq uşağınızla birgə fəaliyyətlərdə iştirak edin.

4. Formal əməliyyat Mərhələsi (12 yaş və daha yuxarı) - 12 və 18 yaş arasındakı dövr “yeniyetməlik” olaraq təyin olunur. Bu dövrdə uşaqlar və yeniyetmələr daha mürəkkəb düşüncə ilə məşğul olurlar. Buna tez-tez rəsmi məntiqi əməliyyatlar adlanır.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, bu yaş dövrünün aparıcı fəaliyyəti oyun olduğu üçün əsasən də rollu süjetli oyunlar inkişafa xüsusi təsir göstərir, yaş artdıqda oyunların da məzmu-

nu, strukturu dəyişməklə yaş dövrünə uyğunlaşdırılır. Bütün bu vasitələr uşağın inkişafında da-yaq olmaqla, sosial çevrənin mənimsənilməsinin spesifik üsullarını meydana çıxarır. Qavrayış, hafizə kimi hissi idrak formalarının elementar təzahür formaları gələcək idrak və intellektual imkanlarının əsasını təşkil edir.[11, s. 108]

Böyüklər kiçik yaradıcıların motivasiyasını yüksəltməyi unutmamalıdır. Yaxşısı budur ki, nə etmək istəyirsən, nə maraqlıdır suallarını verib, dəstəkçi mövqeyində iştirak etsinlər. Aşağıdakıları etməklə uşaqlarda müsbət və sağlam idrak inkişafını inkişaf etdirə bilərsiniz:

Onları geniş mövzular, narahatlıqlar və cari hadisələr haqqında söhbətlərdə daxil etmək;

Həm də onları sizinlə fikirlərini bölüşməyə təşviq edin.

Müxtəlif mövzularda sağlam mübahisələrə sahib olun.

Onları müstəqil düşünməyə və öz fikirləri ilə tanış olmağa həvəsləndirin.

Uşağınıza məqsəd təyin etmək üçün kömək edin. Maraq dairələrini başa düş və bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edin. Gələcəyin müxtəlif imkanları barədə düşünmək üçün onları çağırın.

Heç vaxt onları eyni yaşdakı digər uşaqlarla müqayisə etməyin.

Yaxşı düşünülmüş qərarlar qəbul etmək üçün uşağınızı təşviq edin və qiymətləndirin. Onu və ya onu zəif mühakimələri yenidən qiymətləndirərkən ona kömək edin.

Bu, sizin üçün çox zaman və qüvvə tələb edir, çünki siz təkcə yuxarıda qeyd olunduğu kimi izahat və tapşırıqlar vasitəsilə uşaqlarınıza birbaşa öyrətməli deyilsiniz, Uşaqlara nə düşünməyi yox necə düşünməyi öyrətməyi öyrətməlisiniz.

Problemin aktuallığı. Uşaq şəxsiyyətinin inkişafı baxımdan ailənin və onun digər üzvlərinin rolu danılmazdır. Uşaqların idrakı aktivliyinin erkən dövrlərdən inkişafı idrakı marağın erkən yaranmasından asılıdır. Bu baxımdan idrakı marağın valideynlər tərəfindən inkişaf etdirilməsi baxımından məqalə aktualdır.

Problemin elmi yeniliyi. İdrakı aktivliyin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə valideynlərin üzərinə düşən öhdəliklərin dərk edilməsi və uşaq şəxsiyyətinin inkişafı üçün həm, ünsiyyət həm də, davranış tərzinin müəyyənləşməsi məqsədi ilə müəyyən yollar və vasitələr göstərilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə göstərilən yol və vasitələrdən valideynlər, bağça və ümumtəhsil müəssisəsində çalışan pedaqoq və psixoloqlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Шипицина Л.М. Психическое развитие детей-сирот. -СПб: Издательство СПУ, -2005. -628 с.
2. Романова, Н.И. К вопросу о развитии познавательной активности подростков в современной школе // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2007. № 7. -с. 113-115
3. Романова, Н.И. К вопросу о развитии познавательной активности подростков в современной школе // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2007. № 7. -с. 113-115
4. Возрастная психология (психология развития). Электронный учебник Автор-составитель: Кагермазова Л.Ц., д.психол.н., профессор кафедры педагогики и психологии ДПО КБГУ. -с. 276
5. Возрастная психология (психология развития). Электронный учебник Автор-составитель: Кагермазова Л.Ц., д.психол.н., профессор кафедры педагогики и психологии ДПО КБГУ. -с. 276
6. Леснянская, Ж.А. Детская психология Учебное пособие. / Ж.А. Леснянская. -Чита ЗабГУ, -2015. -с. 129
7. Леснянская, Ж.А. Детская психология Учебное пособие. / Ж.А. Леснянская. -Чита ЗабГУ, -2015. -с. 129
8. Леснянская, Ж.А. Детская психология Учебное пособие. / Ж.А. Леснянская. -Чита ЗабГУ, -2015.
9. Швачкин Н.Х. Экспериментальное изучение ранних обобщений у ребенка // Известия АПН РСФСР. 1954. Вып. 54. -с. 111- 135.
10. Prof. Dr Səlcuk Şirin "Yetişin Çocuklar". Doğan kitab, 2020. -s.217.
11. Uşaq-psixologiyası%20azz%20.pdf s, 305

E-mail: gunelm753@gmail.com
Redaksiyaya daxil olub:10.09.2024